

Μια κριτική για τον (χρηματο)οικονομικό (αν)αλφαριθμητισμό στην Ελλάδα.

Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση μπορεί να συγκριθεί με έναν οδικό χάρτη προς το αμερικανικό όνειρο. Πιστεύω ότι πρέπει να μάθουμε σε όλους τους Αμερικανούς τα απαραίτητα εργαλεία για να διαβάσουν αυτόν τον χάρτη, ώστε να μπορέσουν να φτάσουν στο όνειρο.

Paul H. O'Neill, Πρώην Υπουργός Οικονομικών ΗΠΑ, 2002

Εισαγωγή

Το τελευταίο διάστημα, και με αφορμή την αναμενόμενη αύξηση των ωρών διδασκαλίας των οικονομικών στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, έχει ξεκινήσει έντονα μια συζήτηση για το ρόλο της χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού (financial literacy) στην ελληνική κοινωνία. Πλειάδα άρθρων σε [εφημερίδες](#), [ημερίδες](#) και υλικά της [ΤτΕ](#), ακόμη και η [ΕΡΤ](#)• όλοι αναφέρονται στο ζήτημα.

Αυτή η συζήτηση δεν είναι ούτε καινούρια ούτε αποτελεί ελληνική πρωτοτυπία. Την τελευταία εικοσαετία, ιδιαίτερα μετά την οικονομική κρίση του 2008, δεν υπάρχει βρετανικό πανεπιστήμιο που να μην ασχολείται με το ζήτημα. Κορυφαία επιστημονικά περιοδικά στον κόσμο αφιερώνουν τμήμα των τευχών τους σε σχετικές μελέτες. Αλλά πώς ορίζουμε την έννοια αυτή;

Ορισμός

Σύμφωνα με τις μελέτες του ΟΟΣΑ:

ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός βασίζεται στο συνδυασμό ετοιμότητας, γνώσης, δεξιότητας, νοοτροπίας και συμπεριφοράς που είναι απαραίτητα για τη σωστή λήψη χρηματοοικονομικών αποφάσεων με στόχο την επίτευξη ατομικής χρηματοοικονομικής ευημερίας (Atkinson και Messy, 2012, p. 14).

Το βασικό επιχείρημα είναι το εξής. Σήμερα τα άτομα πρέπει να είναι πιο υπεύθυνα για τα προσωπικά τους (χρηματο)οικονομικά καθόλη τη διάρκεια της ζωής τους. Τα ίδια, ζώντας σε έναν διαρκώς μεταβαλλόμενο κόσμο, οφείλουν να θέτουν μια σειρά στόχους τους οποίους στη συνέχεια ελέγχουν σχετικά με το βαθμό επιτυχίας τους. Συνταξιοδοτικά συστήματα καθορισμένων εισφορών, αλλαγές στην αγορά εργασίας, φοιτητικά δάνεια, πιστωτικές κάρτες, χρηματοοικονομική τεχνολογία, πάσης φύσεως ασφαλιστικά προϊόντα είναι μερικά από τα παραδείγματα για τα οποία καλούμαστε να λάβουμε σημαντικές αποφάσεις. Ο σημαντικότερος δείκτης που μετρά την ικανότητα λήψης τέτοιων αποφάσεων είναι το επίπεδο του *χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού*. Σύμφωνα με την κρατούσα άποψη, τα σύγχρονα χρηματοοικονομικά προσφέρουν μια σειρά ευκαιριών. Όσο μεγαλύτερη είναι η γνώση του αντικειμένου, τόσο θετικότερα είναι τα αποτελέσματα. Άρα, ο καταναλωτής στο τέλος της ημέρας δρέπει τους καρπούς των προσπαθειών του.

Η κυρίαρχη βιβλιογραφία και τα προβλήματα που προκύπτουν

Σκοπός αυτού του άρθρου δεν είναι η ενδελεχής παρουσίαση της βιβλιογραφίας στο θέμα. Εν συντομία, τα μεγάλα ονόματα του χώρου όπως η Lusardi και οι συνεργάτες της από τα τέλη του 2000 στις μελέτες τους θέσανε ερωτήματα σχετικά με τις χρηματοοικονομικές δυνατότητες των συμμετεχόντων (ανατοκισμός, επιτόκια, τιμές ομολογιών κ.α.). Πιο πρόσφατα και στην Ελλάδα πραγματοποιούνται αντίστοιχες μελέτες. Η πλειοψηφία των μελετών αυτών καταλήγει στο συμπέρασμα πως τα άτομα που απαντούν λανθασμένα σε αυτές τις ερωτήσεις, δυσκολεύονται στη λήψη (χρηματο)οικονομικών αποφάσεων. Η απάντηση σε αυτό το πρόβλημα είναι, σύμφωνα με την κρατούσα άποψη, η λήψη πολιτικών οι οποίες θα ενισχύουν τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό, μιας και η σύγχρονη χρηματοοικονομική προσφέρει πλεονεκτήματα για όλους. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός πως αυτά τα ζητήματα συζητούνται στις ΗΠΑ από το 1989.

Το πρόβλημα είναι πως η βιβλιογραφία που χρησιμοποιείται από τους περισσότερους συντάκτες είναι τουλάχιστον αποσπασματική. Υπάρχουν θεωρητικά, μεθοδολογικά, εμπειρικά και πολιτικά προβλήματα. Καταρχάς, αν θεωρήσουμε πως οι αγορές εκκαθαρίζουν, τότε δεν υπάρχει χώρος για περαιτέρω εκπαίδευση αφού δεν μπορούμε να τις νικήσουμε. Επίσης, το χρηματοοικονομικό σύστημα είναι πια τόσο πολύπλοκο που δεν μπορεί να το παρακολουθήσει ακόμη και ένας επαγγελματίας – πώς περιμένουμε να ακολουθήσει ένας νέος άνθρωπος σύνθετα προϊόντα που έχουν σχεδιαστεί με την χρήση AI και σύνθετων υπολογιστικών συστημάτων; Εκτός αυτού, ακόμη και οι διαπρύσιοι κήρυκες αυτής της θεωρίας, παραδέχονται πως δεν υπάρχει αιτιότητα στη σχέση εκπαίδευση – αποτελέσματα• αυτό εξάλλου μαθαίνει και ο πρωτοετής φοιτητής στις ποσοτικές μεθόδους.

Αλλά ας υποθέσουμε πως υπάρχει αυτή η γνώση. Πώς ακριβώς θα καμφθεί η όποια ασύμμετρη πληροφόρηση (π.χ. μεταξύ αγοραστή και πωλητή); Και φυσικά, παρότι ο γράφων προέρχεται από οικονομικό υπόβαθρο, ας μην ξεχνάμε τους μη οικονομικούς παράγοντες. Φανταστείτε ένα άτομο το

οποίο έχει να διαχειριστεί μια ασφάλεια ζωής του αγαπημένου του προσώπου το οποίο μόλις απεβίωσε. Τι είδους ψυχολογική ελευθερία επιλογής του δίνουμε;

Το γεγονός πως καλύτερα εκπαιδευμένοι είναι οι πλουσιότεροι, οι οποίοι πράγματι φτάνουν σε καλύτερα αποτελέσματα, μάλλον υποκρύπτει ζητήματα ανισότητας πλούτου. Ένας άνθρωπος με αρκετό αρχικό κεφάλαιο αξίζει να επενδύσει χρόνο και χρήμα σε αυτού του τύπου την εκπαίδευση αφού τα αποτελέσματα θα τον ανταμείψουν πλουσιοπάροχα. Από τον Φίσερ το μακρινό 1907 μαθαίνουμε πως η οριακή χρησιμότητα του χρήματος διαφέρει ανάλογα με το εισόδημα και τον πλούτο, με άλλα λόγια, για τους φτωχούς ισχύει το *τον άρτον ημών τον επιούσιον δος ημίν σήμερον*. Και αυτό μας φέρνει στο μεγαλύτερο πρόβλημα. Τα τελευταία χρόνια το κράτος σταδιακά αποσύρεται από τομείς της ζωής των ανθρώπων τους οποίους κάλυπτε παραδοσιακά ως κράτος πρόνοιας. Προφανώς η κοινωνία όπως και η φύση αποστρέφονται το κενό. Ο ιδιωτικός τομέας καλύπτει αυτό το κενό. Τελικά, αυτού του τύπου η εκπαίδευση καλύπτει για ακόμη μια φορά την απροθυμία των αγορών και του κράτους να καλύψουν τις βασικές ανάγκες των ανθρώπων. Η οικονομία του πολέμου εξάλλου δεν αφήνει και πολλά περιθώρια στις μέρες μας. Το ερώτημα που προκύπτει είναι το εξής:

Τι πρέπει να κάνουμε;

Η συλλογιστική μας κινείται σε δύο άξονες. Ο πρώτος αφορά το επίπεδο σχέσεων παραγωγής. Είμαστε ικανοποιημένοι με την συνεχή εμπορευματοποίηση βασικών αγαθών και υπηρεσιών; Προφανώς και πρέπει ο καταναλωτής να γνωρίζει την τιμολόγηση των εταιρειών παροχής ηλεκτρικής ενέργειας. Αλλά, μια στιγμή, ο ηλεκτρισμός γιατί πρέπει να αποτελεί εμπόρευμα; Ποιος ρωτήθηκε για αυτό; Και το κυριότερο, ποια η εναλλακτική; Η λύση που προτείνεται από την αριστερή σοσιαλδημοκρατία (με την ευρεία έννοια) είναι η επανακρατικοποίηση τομέων της οικονομίας. Αυτό που κυρίως έχουν στο μυαλό τους είναι η *χρυσή περίοδος του καπιταλισμού* όπως τη ζήσαμε τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες στη Δύση. Θεωρούμε πως είναι τουλάχιστον άστοχο να χρησιμοποιούμε παραδείγματα που απέχουν από τη σημερινή εποχή. Θεωρητικά μιλώνοντας, ακόμη και η κρατική επιχείρηση στον καπιταλισμό θα αναγκαστεί να ακολουθήσει τους νόμους που διέπουν τη λειτουργία του, κυρίως δε το νόμο της αξίας • θα παράξει εμπορεύματα με σκοπό το κέρδος. Ιστορικά, ο καπιταλισμός σήμερα δεν μπορεί να δώσει αντίστοιχα «προνόμια» στους εργαζόμενους τόσο λόγω των δομικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει (χαμηλή παραγωγικότητα, απουσία παραγωγικών επενδύσεων) αλλά και λόγω της απουσίας αντίπαλου δέους (ΕΣΣΔ). Η λύση δεν μπορεί να δοθεί εντός του σημερινού συστήματος αλλά με την αμφισβήτησή του. Το κέρδος αποτελεί τροχοπέδη στην ολόπλευρη αξιοποίηση των τεχνολογικών επιτευγμάτων προς όφελος της κοινωνίας. Θεωρούμε σκόπιμο να τονίσουμε πως αυτό αφορά και το φλέγον ζήτημα της περιόδου, τον σιδηρόδρομο. Αλλά, αυτό ξεφεύγει της συζήτησής μας και πρέπει να μας απασχολήσει σε ξεχωριστό

άρθρο.

Ο δεύτερος άξονας αφορά το εκπαιδευτικό σύστημα. Τι πρέπει να διδάσκονται οι μαθητές στα σχολεία της χώρας μας; Θεωρητικά μιλώντας πάλι, κάθε εκπαιδευτικό σύστημα συνδέεται άρρηκτα με τον τρόπο παραγωγής που κυριαρχεί. Φυσικά και αλληλοεπιδρά με το εποικοδόμημα. Η Ελλάδα δεν έχει το ίδιο εκπαιδευτικό σύστημα με τις ΗΠΑ ή τη Ζιμπάμπουε. Ζητήματα όπως το εκπαιδευτικό, και γενικότερα το εργατικό κίνημα, η θρησκεία, το νομικό καθεστώς, ιστορικά ζητήματα, όλα καθορίζουν το τι και πώς θα διδαχθεί.

Το κύριο στην περίπτωση μας είναι να δοθεί περισσότερο βάρος στην ουσιαστική οικονομική παιδεία των μαθητών του σχολείου. Από το γυμνάσιο ακόμη πρέπει οι μαθητές να καταπιαστούν με σειρά οικονομικών ζητημάτων τα οποία θα τους απασχολήσουν στην καθημερινότητα τους (εδώ εντάσσονται τα θέματα προσωπικών χρηματοοικονομικών) αλλά και θα τους τοποθετήσουν στον σύγχρονο κόσμο. Και φυσικά, θα πρέπει να δοθεί η ευκαιρία να διδαχτεί όλος ο πλούτος των ιδεών της επιστήμης • τόσο ζητήματα της νεοκλασικής σχολής (προσφορά-ζήτηση) αλλά και των άλλων σχολών σκέψης θα πρέπει να αναλυθούν. Όπως θέλουμε οι μαθητές να γνωρίζουν την έννοια της πίστωσης, έτσι ακριβώς θέλουμε να διδαχθούν και έννοιες όπως η ταξική διάρθρωση της κοινωνίας ή η απόσπαση υπεραξίας, μιας και οι περισσότεροι βιώνουν αυτά τα ζητήματα στην καθημερινότητά τους. Και αυτά, με όρους ολόπλευρης γνώσης και όχι αποσπασματικών δεξιοτήτων.

Σε αντίθεση με αποσπασματικά σεμινάρια, τα θέματα της οικονομίας πρέπει να αποτελούν μέρος της ύλης των αντίστοιχων μαθημάτων. Η τεχνολογία εξάλλου μας παρέχει τέτοιες δυνατότητες. Με αυτό τον τρόπο θα μπορέσουν να κατανοήσουν τον κόσμο που βρίσκονται, να αποκτήσουν κριτική σκέψη ώστε να λύνουν δύσκολα προβλήματα, και γιατί όχι, αν δεν τους αρέσει αυτός ο κόσμος, να τον αλλάξουν. Αυτή η συζήτηση έχει ανοίξει από την [Επιστημονική Εταιρεία Πολιτικής Οικονομίας](#) και μας καλεί να ανταποκριθούμε. Δυστυχώς, χωρίς να γινόμαστε μάντεις κακών, από την εμπειρία μας στην τρέχουσα διαδικασία συγγραφής και αξιολόγησης των νέων, πολλαπλών συγγραμμάτων για το ελληνικό σχολείο, δε φαίνεται να οδηγούμαστε προς τέτοιες λύσεις.

Εδώ, ας δώσουμε κάποια παραδείγματα των κειμένων που διανέμονται. Η ΤτΕ έχει εκδώσει σειρά βιβλίων για το θέμα του χρηματοοικονομικού αναλφαριθμητισμού. Αξίζει κανείς να τα δει, όχι μόνο για να καταλάβει τη μονομέρεια που τα διαπερνά, αλλά και το επικίνδυνο και αντεπιστημονικό των εννοιών που αναλύονται. Ας δούμε τον τρόπο με τον οποίο ορίζει την έννοια της ασφαλιστικής εταιρείας: «Είναι μια ειδική εταιρία η οποία προσφέρει ασφάλεια και οικονομική προστασία, αν συμβεί κάτι σε μας, στην οικογένειά μας, στην περιουσία μας ή στην επιχείρησή μας, και μας βοηθάει να αντιμετωπίσουμε αποτελεσματικά τους διάφορους κινδύνους για τους οποίους έχουμε ασφαλιστεί» (Φίλιππας, 2022, σ. 15). Και αυτό απευθύνεται σε παιδιά κάτω των 12 ετών. Υπάρχει καλύτερη διαφήμιση για τις ασφαλιστικές από αυτή; Να και ένα δεύτερο παράδειγμα. Τι είναι ο φόρος; «Φόροι (Taxes): Χρήματα που πληρώνουν οι πολίτες για τη λειτουργία του κράτους. Υπάρχουν

διάφορα είδη φόρων, όπως ο φόρος εισοδήματος, ο Φόρος Προστιθέμενης Αξίας (ΦΠΑ), ο φόρος ακίνητης περιουσίας κ.ά.» (ο.π. σ. 75). Τι, περιμένατε κάτι άλλο;

Αντί επιλόγου

Η συζήτηση για τον χρηματοοικονομικό αναλφαβητισμό που λαμβάνει χώρα αυτή την περίοδο στην δημόσια σφαίρα μόνο τυχαία δεν είναι. Ακολουθώντας τις επιταγές του αγγλοσαξονικού συστήματος, γίνεται προσπάθεια να κανονικοποιηθεί η απουσία κρατικής πρόνοιας. Ο καταναλωτής (ως τέτοιος ορίζεται ο καθένας χωρίς καμία αναφορά στην κοινωνική του θέση) έχει απεριόριστες ευκαιρίες να μεγιστοποιήσει τον πλούτο του. Σε περίπτωση λάθους προφανώς το φταίξιμο είναι δικό του. Αυτό γίνεται προσπάθεια να εμπεδωθεί από τη μαθητική ακόμη ηλικία ώστε να περιοριστούν οι δυνατότητες όχι μόνο αντίδρασης αλλά και ύπαρξης εναλλακτικής. Οι νεαροί μαθητές οφείλουν να προσαρμοστούν στη νέα κανονικότητα. Όλη τους η ζωή θα είναι μια ατέρμονη αναζήτηση αυτών των δήθεν ευκαιριών. Κάθε τι γύρω τους θα έχει μια τιμή και ως τέτοιο θα λογίζεται. Ακόμη και η ίδια η ανθρώπινη ζωή. Τελικά το κράτος θα είναι όλο και πιο εχθρικό προς τα συμφέροντά τους. Το σύνθημα της Ρόζας Λούξεμπουργκ, *Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα* ηχεί όλο και πιο επίκαιρο στις μέρες μας.

Τελειώνοντας, παραθέτουμε μια φράση της Λόρεν Γουίλις:

«είναι δύσκολο να πιστέψουμε πως οι επενδυτές των ενυπόθηκων τίτλων ή τα στελέχη της Λήμαν Μπράδερς θα μπορούσαν να επωφεληθούν περισσότερο από την χρηματοοικονομική εκπαίδευση»

Willis LE (2011) The financial education fallacy, AER 101(3)

Ο Αντώνης Κυπαρίσσης είναι Λέκτορας Οικονομικών στο Μητροπολιτικό Πανεπιστήμιο Μάντσεστερ.